

Zachowania zdrowotne młodzieży gimnazjalnej na przykładzie środowiska miejskiego i wiejskiego

Część I. Palenie tytoniu i spożywanie napojów alkoholowych

Salubrious behaviour of the secondary schools' adolescents
on example of city and country communities
Part I. Smoking cigarettes and drinking alcohol

Elżbieta Szczepańska, Teresa Matjeka, Agnieszka Bielaszka, Elżbieta Niedworok

STRESZCZENIE

WSTĘP

Młodzież jest grupą szczególnie narażoną na zagrożenia i pokusy płynące z otaczającego świata. Brak perspektyw i warunków do zużytkowania czasu pozaszkolnego skutkować może szerzeniem się wielu negatywnych zachowań, jak nikotynizm czy alkoholizm. Celem badania była analiza wybranych zachowań zdrowotnych gimnazjalistów, identyfikacja różnic w występowaniu tych zachowań między młodzieżą zamieszkałą na wsi i w mieście oraz ocena zależności między czynnikami socjologicznymi a występowaniem analizowanych zachowań.

MATERIAŁ I METODY

Materiał badawczy stanowiło 167 uczniów uczęszczających do szkół gimnazjalnych w Tarnowskich Górach i w Boronowie. Narzędziem badawczym był autorski kwestionariusz wywiadu. I część zawierała pytania dotyczące statusu społeczno-ekonomicznego ankietowanych, kolejne części dotyczyły występowania wśród młodzieży wybranych zachowań, tj. palenia papierosów, spożywania alkoholu.

WYNIKI

Problem palenia papierosów dotyczy 30% ankietowanej młodzieży. Spośród osób zamieszkałych w mieście obecnie pali papierosy 31% osób, w tym więcej chłopców niż dziewcząt, z kolei wśród mieszkających na wsi 10% badanych, z czego więcej dziewcząt niż chłopców. Do spożywania alkoholu przyznało się 30% ankietowanej młodzieży. Alkohol spożywa więcej osób zamieszkałych w mieście (28%), niż zamieszkałych na wsi

Zakład Żywienia Człowieka, Wydział
Zdrowia Publicznego Śląskiego
Uniwersytetu Medycznego w Katowicach

ADRES

DO KORESPONDENCJI:

Dr n. med. Elżbieta Szczepańska
Zakład Żywienia Człowieka, Wydział Zdrowia
Publicznego Śląskiego Uniwersytetu Medyc-
nego w Katowicach, 41-902 Bytom,
ul. Piekarska 18
tel. służbowy: 32 397 65 22
e-mail: elaszczepanska@o2.pl

Ann.Acad.Med.Siles. 2010, 64, 1-2, 35-47
Copyright © Śląski Uniwersytet Medyczny
w Katowicach
ISSN 0208-5607

(14%). Spośród osób, które mieszkają w mieście, alkohol spożywa więcej chłopców, natomiast wśród mieszkańców wsi porównywalny był odsetek chłopców i dziewcząt.

WNIOSKI

Palenie tytoniu i spożywanie alkoholu jest zjawiskiem powszechnym w środowisku badanej młodzieży gimnazjalnej, przy czym stwierdzono różnice w częstotliwości występowania tych zachowań między uczniami zamieszkałymi na wsi i w mieście. Czynnikiem determinującym występowanie omawianych zachowań jest struktura rodziny.

SŁOWA KLUCZOWE

młodzież, zachowania zdrowotne, palenie tytoniu, spożywanie alkoholu

ABSTRACT**INTRODUCTION**

Adolescents are particularly vulnerable to threats and temptations arising from the surrounding world. Lack of perspectives for the utilization of free-of-school time may result in many negative behaviors, like smoking and alcoholism. The aim of the study was an analysis of selected salubrious behaviour of the secondary schools' pupils, identification of the differences in occurrence of this behavior between the adolescents from the city and the country and estimation which sociological factors influenced the occurrence of the analysed behavior.

MATERIAL AND METHODS

The research tool was an author questionnaire conducted among 167 pupils of the secondary schools in Tarnowskie Góry and Boronów. Part I included questions referring to socio-economic status, the next parts referred to the occurrence of smoking and drinking alcohol.

RESULTS

The problem of smoking concerns 30% of the surveyed adolescents. In the city the percentage was 31 including more boys than girls, whereas in the country smoke 10% of the tested including more girls. 30% of the examined adolescents admitted to drinking alcohol. Alcohol had been drunk by more pupils from the city (28%) than from the country (14%). More boys drank alcohol in the city milieu whereas the comparable percent of boys and girls in the country.

CONCLUSIONS

Smoking cigarettes and drinking alcohol was the common phenomenon in the milieu of the tested secondary schools' adolescents. Differences had been discovered in the frequency of occurrence of that behaviour between the pupils living in the city and in the country. The factor significantly determining the occurrence of the discussed behaviour was the family structure.

KEYWORDS

adolescents, salubrious behaviour, smoking cigarettes, drinking alcohol

WSTĘP

Zdrowie zależy w dużej mierze od zachowań zdrowotnych, a te uzależnione są od świadomości zagrożeń płynących z otoczenia oraz możliwości wykorzystania czasu wolnego. Odpowiedni sposób spędzania czasu wolnego jest kwestią szczególnie ważną w odniesieniu do środowiska młodzieży szkolnej, po-

mości zagrożeń płynących z otoczenia oraz możliwości wykorzystania czasu wolnego. Odpowiedni sposób spędzania czasu wolnego jest kwestią szczególnie ważną w odniesieniu do środowiska młodzieży szkolnej, po-

nieważ brak perspektyw i warunków do zużycowania czasu pozaszkolnego skutkować może szerzeniem się wielu negatywnych zachowań, jak nikotynizm, alkoholizm czy narkomania. Młodzież szkolna jest grupą wyjątkowo narażoną na zagrożenia, pokusy i zachcianki płynące z otaczającego świata. Poza tym okres wieku szkolnego jest szczególnie ze względu na zachodzące procesy intensywnego rozwoju, zarówno psychicznego, jak i fizycznego. Postępowanie młodzieży na tym etapie życia jest wyjątkowo skomplikowane, a powody tego zachowania wynikają często z wielu sytuacji rodzinnych, osobistych czy szkolnych. Dlatego tak ważne jest, by w odpowiedni sposób rozwijać wśród młodego pokolenia pozytywne nawyki, czego efektem będzie wzrost satysfakcji życiowej oraz przede wszystkim bezpieczeństwo i zdrowie (1).

CEL

Celem badań było uzyskanie odpowiedzi na pytania, czy występowanie analizowanych zachowań zdrowotnych jest powszechne wśród młodzieży gimnazjalnej oraz czy istnieją różnice w występowaniu określonych zachowań między młodzieżą zamieszkałą na wsi i w mieście. Ponadto celem badań była ocena siły zależności między czynnikami socjologicznymi a występowaniem analizowanych zachowań w badanej populacji młodzieży.

MATERIAŁ I METODY

Materiał badawczy stanowili uczniowie w wieku 13–14 lat, uczęszczający do dwóch szkół gimnazjalnych w Tarnowskich Górach i w Boronowie. Badanie przeprowadzono w grupie 167 uczniów I i II klas, z czego dziewczęta stanowiły 48%, a chłopcy 52%. W środowisku miejskim mieszkało 52% osób, w środowisku wiejskim 48% osób.

Narzędziem badawczym był autorski kwestionariusz wywiadu, który składał się z pięciu części. I część tzw. metryczka, zawierała pytania dotyczące statusu społeczno-ekonomicznego ankietowanych, kolejne części (II–IV) dotyczyły występowania u badanej młodzieży wybranych zachowań tj. palenia papierosów, spożywania alkoholu i zażywania narkotyków. Część V kwestionariu-

sza dotyczyła sposobu spędzania przez ankietowanych wolnego czasu. Dane uzyskane na podstawie kwestionariusza zostały wprowadzone do arkusza kalkulacyjnego programu MS Excel, a następnie poddane analizie statystycznej. Do badania występowania zależności między czynnikami socjologicznymi a występowaniem analizowanych zachowań zdrowotnych wśród gimnazjalistów posłużono się współczynnikiem korygowanym Yule'a (Phi). Dla określenia siły zależności między badanymi cechami przyjęto następujący przedział wartości:

0	brak zależności
< 0,20	zależność bardzo słaba
0,20–0,40	zależność słaba
0,40–0,70	zależność umiarkowana
0,70–0,90	zależność wysoka
0,90–1,00	zależność bardzo wysoka
1,0	zależność całkowita

W niniejszej pracy analizie poddano występowanie takich zjawisk, jak: palenie papierosów i spożywanie alkoholu. W kolejnej publikacji (cz. II) zostanie omówiony problem zażywania narkotyków oraz sposoby spędzania wolnego czasu przez ankietowanych uczniów.

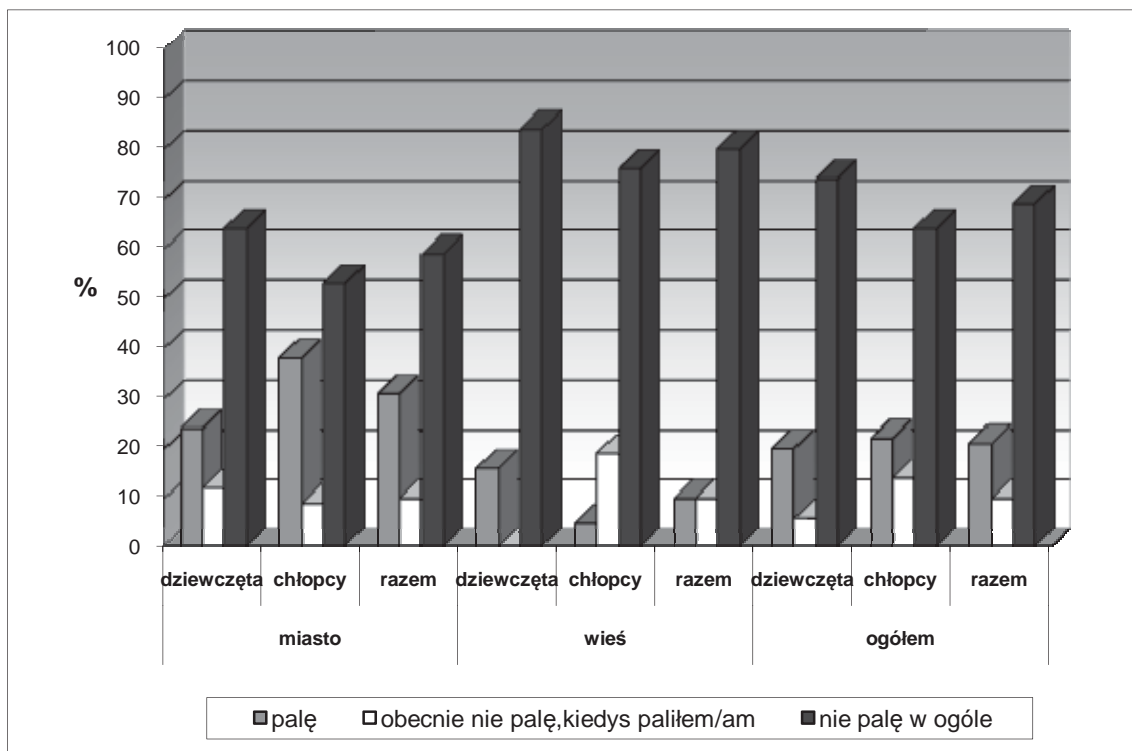
WYNIKI

PALENIE TYTONIU

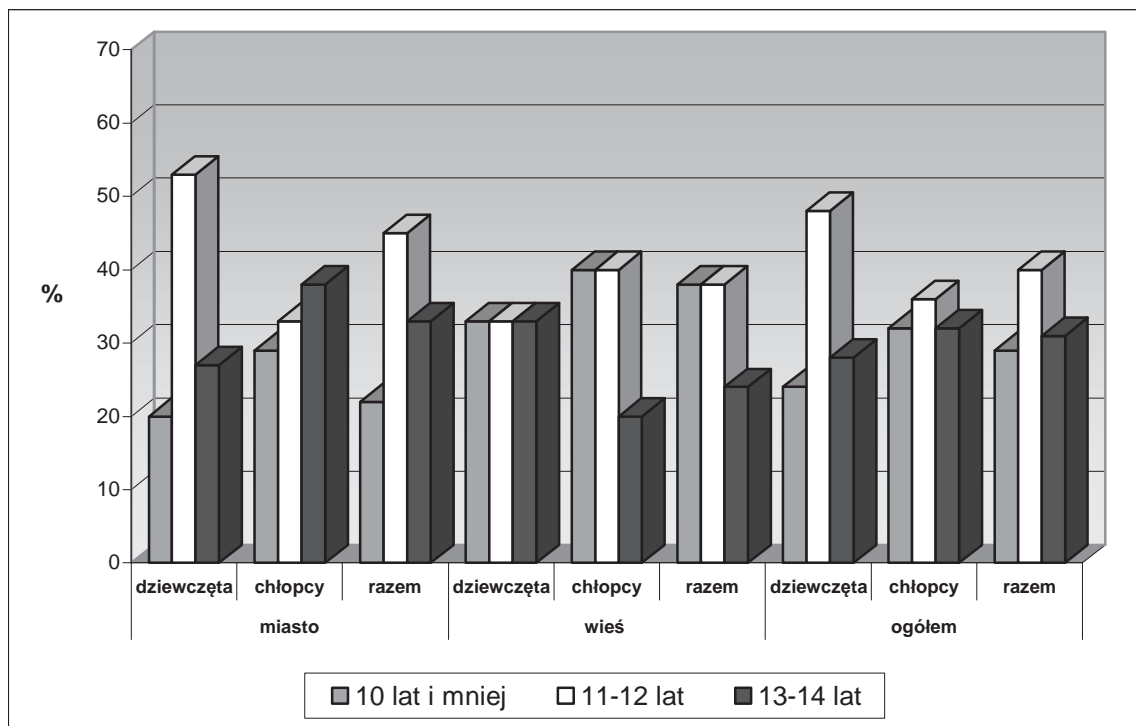
Dane dotyczące palenia papierosów przez badanych uczniów przedstawiono na Rycinie 1. Spośród wszystkich ankietowanych do palenia papierosów przyznało się 20% osób, w tym trzy razy więcej uczniów zamieszkałych w środowisku miejskim niż w środowisku wiejskim (odpowiednio 31% i 10%). Dziewczęta zamieszkałe w mieście częściej pała papierosy niż dziewczęta zamieszkujące na wsi, różnica ta wynosi 8%. W grupie chłopców do palenia papierosów obecnie przyznało się 38% chłopców zamieszkujących w środowisku miejskim i 5% zamieszkałych w środowisku wiejskim. Ponadto zaobserwowano, iż wśród badanych ze środowiska wiejskiego pali obecnie więcej dziewcząt niż chłopców, natomiast wśród badanych ze środowiska miejskiego występuje sytuacja odwrotna.

Wiek inicjacji tytoniowej z uwzględnieniem miejsca zamieszkania badanych osób przedstawiono na Rycinie 2. Najczęściej wskazywanym wiekiem inicjacji tytoniowej był przedział 11–12 lat (40% odpowiedzi). Wspo-

Rycina 1. Odsetek osób palących papierosy, wg płci i miejsca zamieszkania badanych osób
 Figure 1. The percent of the surveyed smoking cigarettes according to gender and place of living

Rycina 2. Wiek inicjacji nikotynowej, wg płci i miejsca zamieszkania badanych osób
 Figure 2. Age of nicotine initiation according to gender and place of living of the surveyed

Rycina 2. Wiek inicjacji nikotynowej, wg płci i miejsca zamieszkania badanych osób.

ZACHOWANIA ZDROWOTNE MŁODZIEŻY

mniany przedział wieku dotyczył większości gimnazjalistów mieszkających w mieście (45%) oraz znacznej części mieszkających na wsi (38%). Zaobserwowano, iż wśród uczniów zamieszkałych w mieście, dziewczęta wcześniej niż chłopcy rozpoczynają palenie papierosów, natomiast wśród zamieszka-

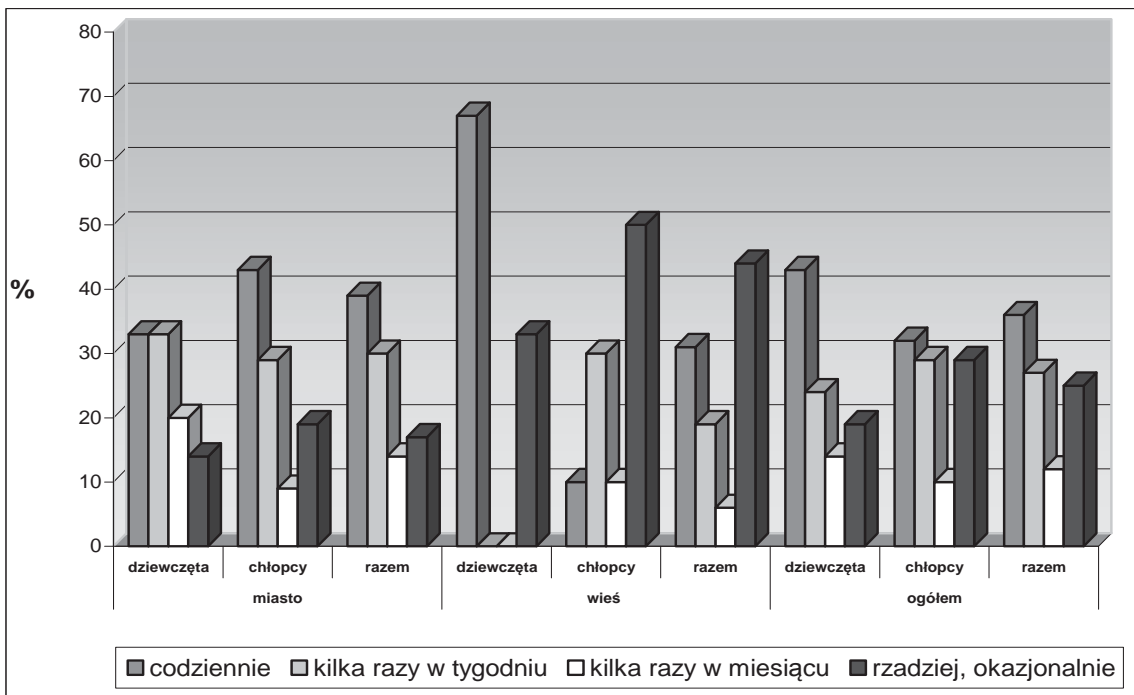
łych w środowisku wiejskim sytuacja przedstawia się odwrotnie.

W Tabeli 1 przedstawiono przyczyny sięgnięcia po papierosy po raz pierwszy. Najczęściej podawanym powodem sięgania po papierosy była ciekawość nowych doznań (44,2%), najrzadziej uczniowie jako przyczynę rozpoczęcia

Tabela 1. Przyczyny sięgnięcia po papierosy po raz pierwszy w życiu, wg płci i miejsca zamieszkania badanych osób
Table 1. The reasons for smoking for the first time according to gender and place of living of the surveyed

Miejsce zamieszkania, płeć	Przyczyny	ciekawość		presja, namowy kolegów		chęć zwrócenia na siebie uwagi		problemy w szkole		problemy osobiste		chęć rozładowania stresu	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
M I A S T O	Dziewczęta	5	33,3	3	20,0	2	13,3	0	0,0	3	20,0	2	13,3
	Chłopcy	7	33,3	3	14,3	7	33,3	1	4,8	2	9,5	1	4,8
	Razem	12	33,3	6	16,7	9	25,0	1	2,8	5	13,9	3	8,3
W I E Ś	Dziewczęta	2	33,3	1	16,7	0	0,0	1	16,7	2	33,3	0	0,0
	Chłopcy	9	90,0	0	0,0	1	10,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	Razem	11	68,6	1	6,3	1	6,3	1	6,3	2	12,5	0	0,0
O G Ó Ł E M	Dziewczęta	7	33,3	4	19,1	2	9,5	1	4,8	5	23,8	2	9,5
	Chłopcy	16	51,6	3	9,7	8	25,8	1	3,2	2	6,5	1	3,2
	Razem	23	44,2	7	13,5	10	19,2	2	3,8	7	13,5	3	5,8

Rycina 3. Częstość palenia papierosów, wg płci i miejsca zamieszkania badanych osób
Figure 3. Frequency of smoking according to gender and place of living of the surveyed

palenia podawali problemy w szkole (3,8%). 24% dziewcząt, jako przyczynę palenia podało problemy osobiste oraz presję i namowy kolegów (19,1%). Wśród chłopców dość duży odsetek odpowiedzi dotyczył także chęci zaimponowania kolegom czy zwrócenia na siebie uwagi (26%). Ciekawość była najczęściej podawanym powodem rozpoczęcia palenia papierosów przez uczniów zamieszkałych na wsi (68,6%), natomiast wśród uczniów mieszkających w mieście, oprócz ciekawości (33,3%), najczęściej podawanym powodem była także chęć zaimponowania kolegom, czy zwrócenia na siebie uwagi (25%).

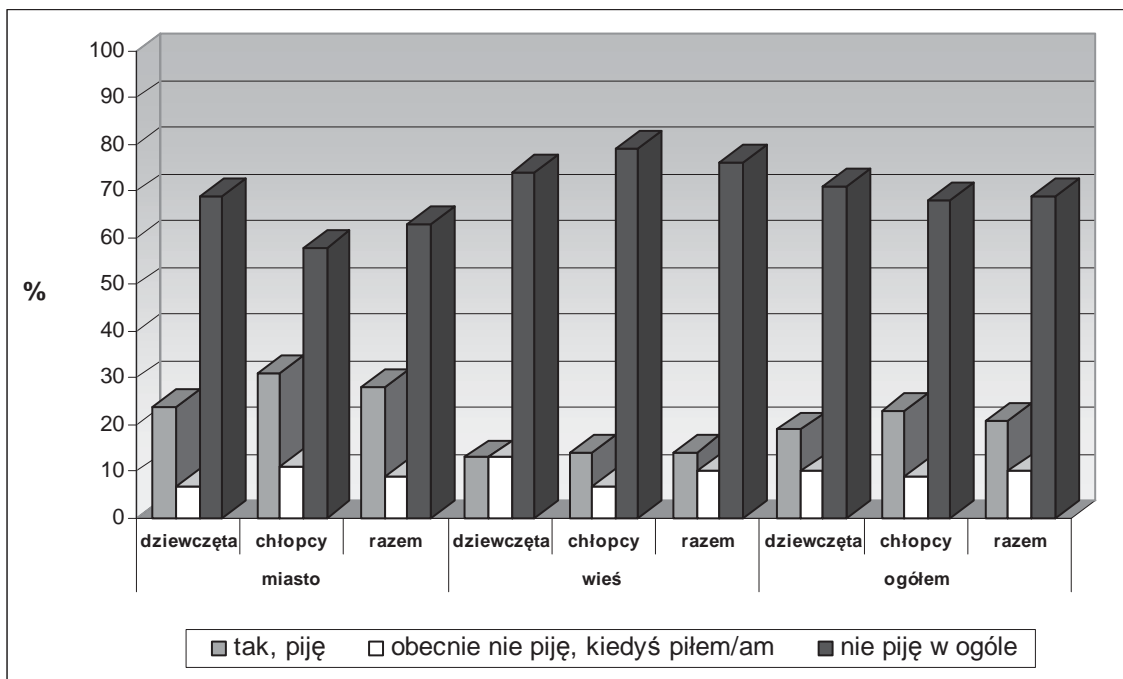
Częstość palenia papierosów przez badaną młodzież przedstawiono na Rycinie 3. Analiza wyników wykazała, iż 36% uczniów pali papierosy codziennie, a odpowiedzi takiej udzieliło 43% dziewcząt i 32% chłopców. Wśród uczniów zamieszkałych w mieście, codziennie pali papierosy 40%, natomiast wśród mieszkańców wsi 31%. Zaobserwowano, iż wśród osób ze środowiska miejskiego codziennie palą papierosy częściej chłopcy niż dziewczęta, natomiast w grupie osób ze środowiska wiejskiego sytuacja przedstawia się odwrotnie.

SPOŻYWANIE ALKOHOLU

Dane dotyczące spożywania alkoholu przez ankietowanych uczniów przedstawiono na ry-

cinie 4. Spożywanie alkoholu zadeklarowało 20% ankietowanych uczniów, przy czym różnice między liczbą pijących alkohol dziewcząt i chłopców są niewielkie. Natomiast znaczące różnice w liczbie spożywających alkohol uczniów obserwuje się wśród osób mieszkających na wsi i mieszkających w mieście. Do spożywania alkoholu przyznało się dwa razy więcej uczniów ze środowiska miejskiego, niż ze środowiska wiejskiego (odpowiednio 28% i 14%). Zaobserwowano również, iż spośród osób zamieszkałych w mieście, alkohol piją obecnie częściej chłopcy, niż dziewczęta, natomiast wśród mieszkańców wsi sytuacja przedstawia się odwrotnie. Wiek inicjacji alkoholowej ankietowanej młodzieży przedstawiono na Rycinie 5. Większość badanej młodzieży gimnazjalnej pierwszy raz spożywała alkohol w wieku 11–12 i 13–14 lat (po 40% uczniów). Z badań wynika, iż po alkohol sięga wcześniej młodzież zamieszkała na wsi, ze środowiska wiejskiego wcześniej chłopcy, natomiast ze środowiska miejskiego dziewczęta.

Przyczyny sięgnięcia przez ankietowanych po alkohol po raz pierwszy przedstawiono w Tabeli 2. Najczęściej podawanym powodem sięgnięcia po alkohol była ciekawość (43,1%), zarówno wśród dziewcząt (34,8%), jak i chłopców (50%). 21,7% dziewcząt, jako przyczy-

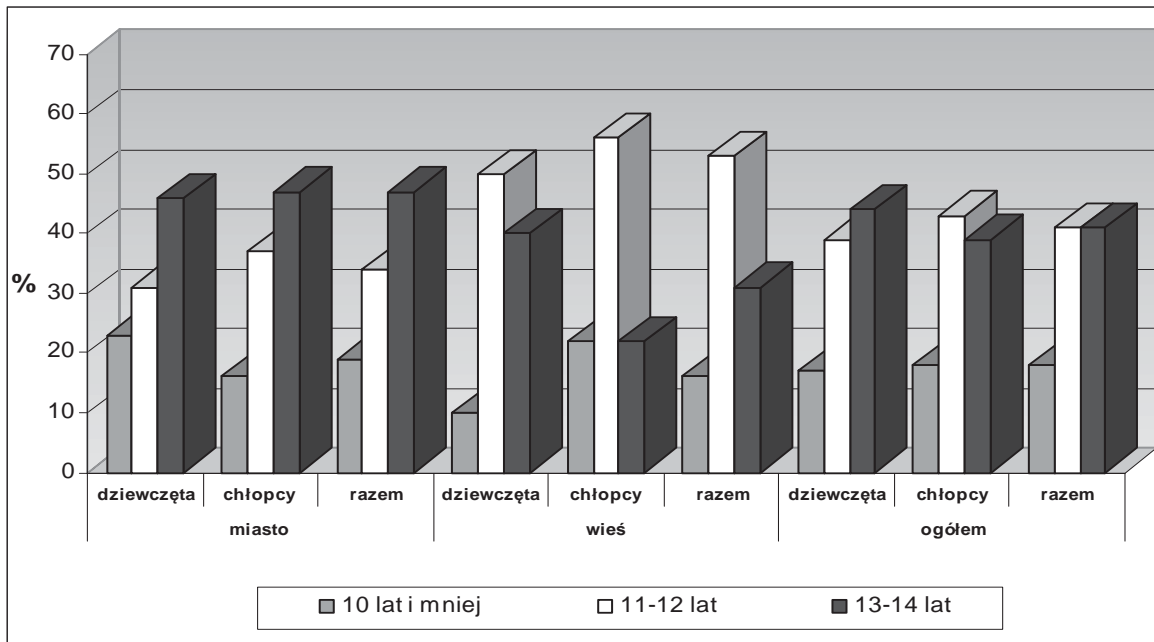

Rycina 4. Odsetek spożywających alkohol wg płci i miejsca zamieszkania badanych osób.

Figure 4. The percent of pupil drinking alcohol according to gender and place of living of the surveyed.

ZACHOWANIA ZDROWOTNE MŁODZIEŻY

Rycina 5. Wiek inicjacji alkoholowej, wg płci i miejsca zamieszkania badanych osób
Figure 5. Age of alcohol initiation according to gender and place of living of the surveyed

nę inicjacji alkoholowej podało problemy osobiste (21,7%). Wśród chłopców spory odsetek udzielonych odpowiedzi dotyczył chęci zaimponowania kolegom, czy też zwrócenia na siebie uwagi (17,9%).

Częstość spożywania alkoholu wśród badanej młodzieży przedstawiono na Rycinie 6. Spożywanie napojów alkoholowych przez badaną młodzież jest zjawiskiem powszechnym. Większość uczniów przyznała, iż pije alkohol kilka

Tabela II. Przyczyny sięgnięcia po alkohol po raz pierwszy w życiu, wg płci i miejsca zamieszkania badanych osób
Table II. The reasons for drinking alcohol for the first time according to gender and place of living of the surveyed

Miejsce zamieszkania i płeć	Przyczyny	ciekawość		presja, namowy kolegów		chęć zwrócenia na siebie uwagi		problemy w szkole		problemy osobiste		chęć rozładowania stresu		inne*	
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
		M I A S T O	Dziewczeta	4	30,8	0	0,0	1	7,6	0	0,0	4	30,8	2	15,4
	Chłopcy	8	42,1	2	10,5	4	21,1	2	10,5	2	10,5	1	5,3	0	0,0
	Razem	12	37,5	2	6,3	5	15,6	2	6,3	6	18,6	3	9,4	2	6,3
W I E Ś	Dziewczeta	4	40,0	2	20,0	1	10,0	1	10,0	1	10,0	1	10,0	0	0,0
	Chłopcy	6	66,7	1	11,1	1	11,1	1	11,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0
	Razem	10	52,6	3	15,8	2	10,5	2	10,5	1	5,3	1	5,3	0	0,0
O G Ó Ł E M	Dziewczeta	8	34,8	2	8,7	2	8,7	1	4,4	5	21,7	3	13,0	2	8,7
	Chłopcy	14	50,0	3	10,7	5	17,9	3	10,7	2	7,1	1	3,6	0	0,0
	Razem	22	43,1	5	9,8	7	13,8	4	7,8	7	13,8	4	7,8	2	3,9

* okazje (urodziny)

razy w miesiącu (55%), w tym zarówno dziewczęta (48%), jak i chłopcy (61%). Często, bo codziennie spożywają alkohol częściej dziewczęta zamieszkałe na wsi, niż w mieście. Z da-

nych porównawczych dotyczących chłopców z obu środowisk wynika, że sytuacja przedstawia się odwrotnie, codziennie alkohol spożywają częściej chłopcy zamieszkujący miasto.

Rycina 6. Częstość spożywania alkoholu, wg płci i miejsca zamieszkania badanych osób

Figure 6. Frequency of drinking according to gender and place of living of the surveyed

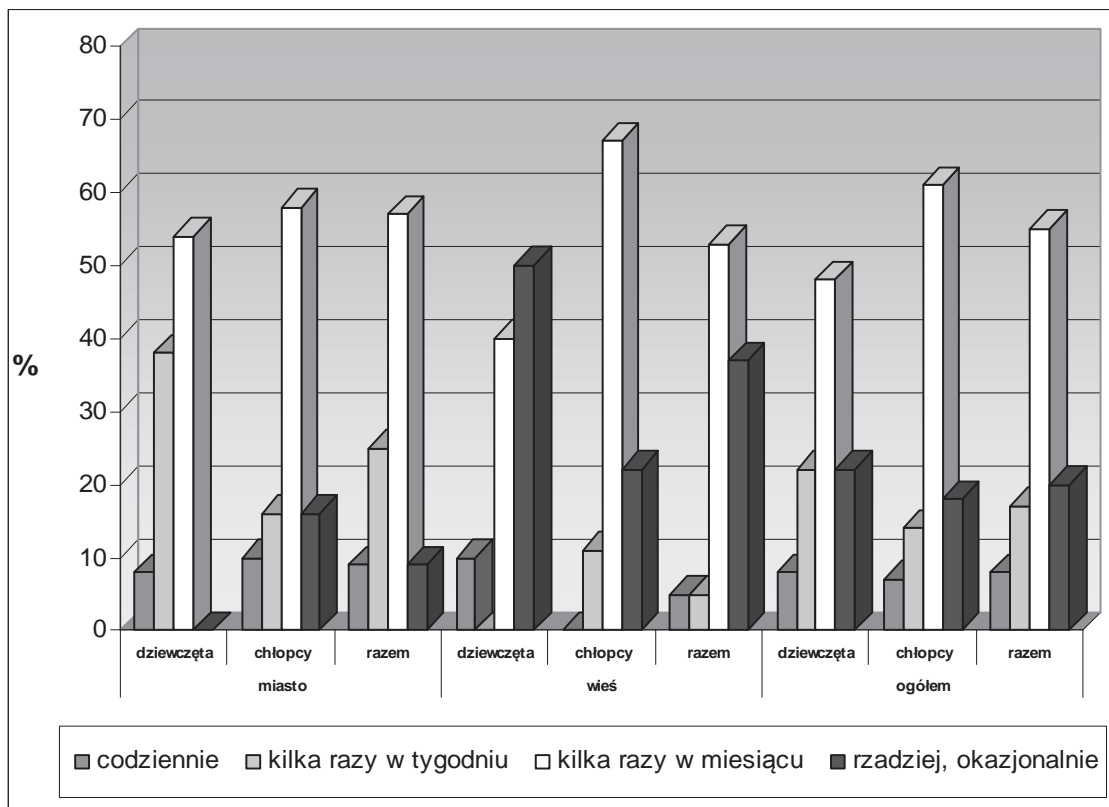

Tabela 3. Rodzaj spożywanego alkoholu, wg płci i miejsca zamieszkania badanych osób

Table 3. Kind of drunk alcohol according to gender and place of living of the surveyed

Miejsce zamieszkania i płeć	Rodzaj alkoholu										
	wódka czysta		drinki		piwo		wino		szampan		
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
MIASTO	Dziewczeta	3	23,1	2	15,4	4	30,7	2	15,4	2	15,4
	Chłopcy	3	15,8	2	10,5	10	52,6	4	21,1	0	0,0
	Razem	6	18,7	4	12,5	14	43,8	6	18,7	2	6,3
WIEŚ	Dziewczeta	3	30,0	1	10,0	6	60,0	0	0,0	0	0,0
	Chłopcy	3	33,3	0	0,0	5	55,5	1	11,1	0	0,0
	Razem	6	31,5	1	5,3	11	57,9	1	5,3	0	0,0
OGÓŁEM	Dziewczeta	6	26,1	3	13,1	10	43,4	2	8,7	2	8,7
	Chłopcy	6	21,4	2	7,1	15	53,6	5	17,9	0	0,0
	Razem	12	23,5	5	9,8	25	49,1	7	13,7	2	3,9

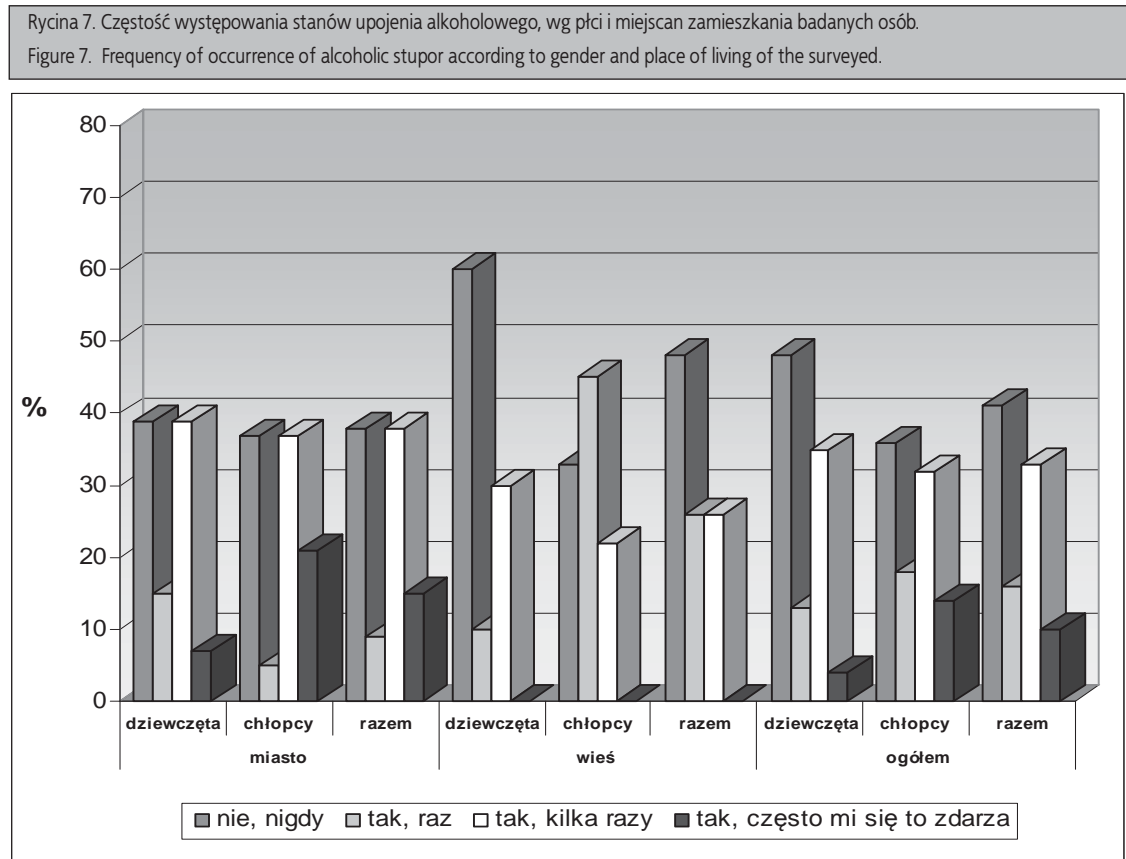

W Tabeli 3 przedstawiono rodzaje napojów alkoholowych, po jakie sięga najczęściej ankietowana młodzież. Najczęściej wybieranym przez badanych uczniów rodzajem spożywanego alkoholu jest piwo (49% odpowiedzi), zarówno przez uczniów zamieszkujących w środowisku wiejskim, jak i miejskim, podobnie przez dziewczęta, jak i przez chłopców.

niu i spożywania alkoholu (bardzo słaba i słabą zależność ($Q(0,04; 0,2)$)).

2. Struktura rodziny

Struktura rodziny jest czynnikiem determinującym występowanie negatywnych zachowań w mieście. Zależność umiarkowaną odnotowano w przypadku palenia papierosów ($Q = 0,50$). Zaobserwowano większy odsetek

Częstość występowania stanów upojenia alkoholowego wśród ankietowanych przedstawiono na Rycinie 7. Większość ankietowanych osób stwierdziła, że nie zdarzyło im się wypić tak dużo, że stracili kontrolę nad swoim zachowaniem (41%), natomiast często stan upojenia alkoholowego dotyczył 10% uczniów, częściej chłopców, niż dziewcząt oraz osób zamieszkałych w mieście.

ANALIZA ZALEŻNOŚCI MIĘDZY WYBRANYMI CZYNNIKAMI SOCJOLOGICZNYMI A CZĘSTOŚCIĄ PALENIA TYTONIU I SPOŻYWANIA ALKOHOŁU

1. Płeć

Nie wykazano istotnej zależności między płcią badanych osób a częstością palenia tyto-

osób palących wśród uczniów wywodzących się z rodzin niepełnych. Umiarkowaną zależność odnotowano także w przypadku spożywania alkoholu ($Q = 0,53$). Stwierdzono większy odsetek spożywających alkohol w grupie uczniów, którzy żyją w rodzinach niepełnych. Również wśród badanych, których miejscem zamieszkania jest wieś, odnotowano umiarkowaną zależność w przypadku palenia papierosów ($Q = 0,53$). Zaobserwowano większy odsetek palącej młodzieży wśród osób żyjących w rodzinach niepełnych. Także umiarkowaną korelację zanotowano w przypadku spożywania alkoholu ($Q = 0,51$); spożycie alkoholu było zdecydowanie większe wśród osób z rodzin niepełnych.

3. Wykształcenie rodziców

Wykształcenie rodziców (opiekunów) nie jest czynnikiem determinującym występowanie w badanej populacji określonych zachowań zdrowotnych. W badanych przypadkach odnotowano słabą zależność ($Q \{0,05 ; 0,38\}$).

4. Aktywność zawodowa rodziców (opiekunów)

Stwierdzono, iż aktywność zawodowa matki (opiekunki) nie jest czynnikiem determinującym występowanie w badanej grupie młodzieży określonych zachowań antyzdrowotnych. Zarówno w przypadku palenia papierosów, jak i spożywania alkoholu odnotowano brak zależności lub zależność bardzo słabą ($Q \{0,001 ; 0,13\}$).

Również aktywność zawodowa ojca (opiekuna) nie jest czynnikiem istotnie determinującym występowanie wśród młodzieży gimnazjalnej analizowanych zachowań. Zarówno w przypadku palenia papierosów, jak i spożywania alkoholu odnotowano brak zależności lub zależność bardzo słabą i słabą ($Q \{0,009 ; 0,3\}$).

DYSKUSJA

Styl życia jest determinowany zachowaniami zdrowotnymi we wszystkich okresach życia człowieka. Lata dzieciństwa i młodości to etapy, w których procesy rozwoju i kształtowania się tych zachowań nabierają szczególnego znaczenia, gdyż to, jaką postawę zdrowotną przyjmie młody człowiek w tym okresie, wpłynie na jego poziom zdrowia w przyszłości.

Przeprowadzone badania w grupie 13–14 latków potwierdzają, iż zachowania ryzykowne wśród młodych osób są zjawiskiem znanym i rozpowszechnionym. Problem palenia papierosów dotyczy 30% ankietowanej młodzieży (20% pali obecnie, natomiast 10% paliło w przeszłości). Wśród zamieszkałych w mieście obecnie pali papierosy 31% osób, w tym więcej chłopców niż dziewcząt, z kolei wśród zamieszkujących wieś 10% badanych, z czego więcej dziewcząt. Odmienne tendencje, uwzględniając miejsce zamieszkania ankietowanych, zaobserwowano w międzynarodowym badaniu nad zachowaniami zdrowotnymi młodzieży szkolnej (HBSC–*Health Behaviour in School-Aged Children*), przeprowadzonym w 36 krajach świata, wśród młodzieży w wieku 11, 13 i 15 lat, w roku 2006. W efekcie analizy wyników stwierdzono, że tendencja palenia papierosów wzrasta już u dzie-

ci w wieku 11 lat i rośnie wraz z wiekiem. Wśród zamieszkałych w mieście pali obecnie 9% 13-latków i ponad 23% 15-latków, w tym więcej dziewcząt. Z kolei wśród zamieszkałych na wsi do palenia przyznało się ponad 6% młodzieży w wieku 13 lat i 21% uczniów w wieku 15 lat, z czego więcej chłopców. Badania te wykazały, iż w grupie 13-latków obecnie papierosy pali ponad 8% badanych, zaś kiedykolwiek palenia próbowało 31% osób. Z kolei w grupie 15-latków 23% osób przyznało, iż pali obecnie, a próbowało kiedykolwiek palić 60% ankietowanych (2). We wcześniejszej edycji badań HBSC, przeprowadzono analizę problemu palenia papierosów w Kanadzie oraz 10 krajach europejskich (Austrii, Belgii, Finlandii, Litwie, Norwegii, Polsce, Szwajcarii, Szwecji, Węgrzech i Wielkiej Brytanii), w wyniku której Polska znalazła się na czwartym miejscu w kwestii palenia wśród chłopców (18%). Największy odsetek palących papierosy chłopców zanotowano na Litwie (20%), z kolei najwięcej palących dziewcząt odnotowano w Austrii (24,7%) (3). W długoterminowych badaniach Wojnarowskiej i wsp., przeprowadzonych wśród młodzieży 11–15 letniej zaobserwowano wzrastającą tendencję palenia papierosów wśród dziewcząt. W wieku 11–15 lat w 1990 roku paliło 7% dziewcząt, natomiast w roku 2002 już 14,5% (4). Również z badań analizujących trendy w paleniu papierosów, przeprowadzonych wśród 15 letniej młodzieży warszawskich szkół gimnazjalnych wynika, iż dziewczęta w ostatnich latach wyprzedziły chłopców, w kwestii zarówno ilości, jak i częstości palenia papierosów. Zaobserwowano niewielki spadek ogólnej liczby palącej papierosy młodzieży (w tym dziewcząt) oraz spadek liczby chłopców palących codziennie, przy jednoczesnym wzroście odsetka palących codziennie dziewcząt (5). Natomiast wyniki badań przeprowadzonych przez Wojewódzką Stację Sanitarno-Epidemiologiczną w Gorzowie Wielkopolskim w publicznych i niepublicznych szkołach gimnazjalnych w roku szkolnym 2005/2006, wśród 13, i 15-latków wskazują, iż pierwsze próby palenia papierosów ma już za sobą 55% badanych uczniów, z czego 21% pali papierosy obecnie (6). Badania przeprowadzone w 2007 roku, w ramach Europejskiego Programu Badań w Szkołach na temat Alkoholu i Innych Substancji Psychoaktywnych – ESPAD (*European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*), wśród uczniów klas III gimnazjum i II szkół śred-

nich donoszą, że spośród ogólnej liczby badanej młodzieży w wieku 15–16 oraz 17–18 lat, odpowiednio ponad 53% i prawie 68% młodych osób pali, bądź paliło kiedyś papierosy, z kolei nigdy nie paliło 47% ankietowanych osób w wieku 15–16 lat (w 2003 roku 33%). Największy odsetek młodych osób palących papierosy odnotowano w Grecji (60%), wysoki poziom odnotowano także w Austrii, Bułgarii, Niemczech, Rosji i Czechach (43–49%) (7). W Stanach Zjednoczonych w 2005 roku papierosy paliło od 1% osób w wieku 11 lat do 26% dziewcząt i 21% chłopców w wieku 15 lat (8). Z kolei w badaniach przeprowadzonych w 2005 roku, w grupie 15 letniej młodzieży z 41 krajów europejskich, w ramach Europejskiej Strategii Kontroli Tytoniu (ESTC–*European Strategy for Tobacco Control*) odnotowano, iż problem palenia papierosów dotyczy 24% badanej młodzieży, po równo dziewcząt i chłopców. Najwyższy odsetek palących papierosy dziewcząt odnotowano w Austrii, Polska znalazła się na 14 miejscu. Natomiast najwyższy odsetek palących papierosy chłopców odnotowano w Federacji Rosyjskiej, Polska zajęła 17 miejsce (9).

Z badań przedstawionych w niniejszej pracy wynika, iż codziennie papierosy pali 36% ankietowanych, w tym częściej dziewczęta niż chłopcy (szczególnie na wsi). Codziennie pali papierosy więcej osób ze środowiska miejskiego niż wiejskiego. Podobne wyniki uzyskano w badaniach przeprowadzonych wśród 1493 uczniów z okolic Warszawy, w których zaobserwowano, iż w 2004 roku codziennie paliło 13% osób w wieku 15 lat, w tym więcej dziewcząt (15%) niż chłopców (9%) (10). Jak donoszą badania HBSC w grupie 13-latków codziennie papierosy paliło 3% uczniów, a w grupie 15-latków już 12,5% badanych. Podobne proporcje obserwuje się w mieście natomiast na wsi odpowiednio 2,5% i 12% (2). Większość gimnazjalistów, zarówno dziewcząt jak i chłopców, rozpoczęła palenie papierosów w wieku 11–12 lat, zarówno zamieszkałych w środowisku miejskim, jak i w środowisku wiejskim. W wieku 10 lat i mniej po raz pierwszy po papierosy sięgnęło ok. 29,7% ankietowanych, w tym więcej chłopców, zarówno mieszkańców wsi, jak i miast. Dziewczęta rozpoczynają palenie papierosów wcześniej niż chłopcy. Tendencja taka występuje wśród ogółu badanej młodzieży oraz wśród zamieszkałych w mieście, natomiast na wsi wcześniej rozpoczynają palenie papierosów chłop-

cy. Zbliżone wyniki uzyskano w ramach międzynarodowych badań HBSC z 2006 roku wśród 11–15-latków. Większość badanych osób po raz pierwszy sięgnęła po papierosy w wieku 11 lat i mniej oraz 12 lat (odpowiednio 13,8% i 9,2%). Przedział wieku 11 lat i mniej był najczęściej wskazywany jako wiek inicjacji tytoniowej, zarówno wśród uczniów z miasta (13,2%), jak i ze wsi (14,8%). Badania te donoszą, iż zarówno wśród zamieszkałych w mieście, jak i na wsi, palenie papierosów wcześniej rozpoczynają chłopcy [2]. Tendencję wcześniejszego rozpoczynania palenia w grupie chłopców zaobserwowano także w badaniach przeprowadzonych w ramach ESTC, w grupie 15-letniej młodzieży. Najniższy średni wiek inicjacji nikotynowej wśród palących chłopców odnotowano na Litwie, w Republice Czeskiej i w Estonii (10,7–10,8), natomiast najpóźniej palenie rozpoczynają chłopcy w Grecji i w Izraelu (odpowiednio 13,0% i 13,2%). W grupie dziewcząt najniższa średnia wieku inicjacji nikotynowej wynosiła 11,7 wśród dziewcząt z Austrii, z kolei najpóźniej rozpoczynają palenie papierosów dziewczęta we Włoszech i w Izraelu (odpowiednio 13,6% i 13,7%) (9). Z amerykańskich badań przeprowadzonych wśród grupy młodzieży poniżej 18 roku życia wynika, iż w młodszej grupie osób do lat 15 8,5% sięgnęło po pierwszego papierosa przed ukończeniem 11 roku życia, w tym 10% chłopców i 7% dziewcząt (11).

Najczęściej podawanym powodem sięgnięcia po papierosy po raz pierwszy, zarówno wśród uczniów zamieszkałych w mieście, jak i na wsi, wśród dziewcząt i chłopców była ciekawość dotycząca nowych doznań związanych z paleniem. Natomiast obecnie palący gimnazjaliści jako motyw sięgania po papierosy podają najczęściej chęć zaimponowania kolegom czy zwrócenia na siebie uwagi oraz chęć rozładowania stresu. S. Zagórny badając zachowania zdrowotne młodzieży wiejskiej, stwierdził, iż najczęstszym motywem palenia papierosów przez uczącą się młodzież ze środowisk wiejskich jest likwidacja stresu (45%) oraz chęć zabicia czasu (35%) (12). Z kolei kanadyjskie badania przeprowadzone w ostatnich latach w grupie 10–14 letniej młodzieży wskazały, że młodzież pali najczęściej, ponieważ robią to ich koledzy czy koleżanki, by zaimponować znajomym oraz uważa palenie za zjawisko normalne i modne (13).

Do spożywania alkoholu przyznało się 30% ankietowanej młodzieży gimnazjalnej (20%

spożywa alkohol obecnie, natomiast 10% spożywało w przeszłości), porównywalny był tu odsetek dziewcząt i chłopców. Obecnie alkohol spożywa więcej osób zamieszkałych w mieście (28%), niż na wsi (14%). W środowisku miejskim alkohol częściej spożywają chłopcy, natomiast w środowisku wiejskim porównywalny jest odsetek chłopców i dziewcząt. Większość uczniów spożywa alkohol kilka razy w miesiącu (55%), zarówno tych zamieszkałych na wsi, jak i w mieście. Codziennie alkohol spożywa porównywalny odsetek dziewcząt i chłopców ogółem oraz ze środowiska miejskiego, natomiast wśród zamieszkałych w środowisku wiejskim, w kwestii tej przeważają dziewczęta. Podobne tendencje odnotowano w 2006 roku w badaniach HBSC. Stwierdzono, iż napojów alkoholowych próbowało ponad 73% młodzieży 13-letniej i ponad 93% młodzieży 15-letniej, w środowisku miejskim odpowiednio 75% i 95% oraz ponad 66% i 92% w środowisku wiejskim (2). W badaniach mokotowskich, w przeciągu całego okresu prowadzenia tych badań (1988 do roku 2004) zaobserwowano malejący odsetek dziewcząt, które nigdy nie spożywały napojów alkoholowych, z 30% w 1988 roku do 8% w roku 2004. Z badania wynika, iż w 2004 roku do doświadczeń w zakresie picia alkoholu przyznawało się 90% wszystkich nastolatków. Częste picie alkoholu od początku lat 90. deklaruje 50% uczniów (14). Również na wysoki odsetek młodzieży spożywającej alkohol wskazują badania ESPAD przeprowadzone wśród młodzieży w wieku 15–16 i 17–18 lat. Wg nich w 2007 roku do spożycia alkoholu przyznało się ponad 90% 15-latków, w tym w ciągu 30 dni przed badaniem ponad 57%, natomiast w grupie 17-latków 95% badanych kiedykolwiek próbowało alkoholu, z kolei w ciągu 30 dni przed badaniem alkohol spożywało 80% osób. W 2/3 badanych krajach, co najmniej raz w życiu alkoholu spróbowało ponad 90% ankietowanej młodzieży. Największy poziom konsumpcji alkoholu (na 40 dni poprzedzających badanie) zanotowano w Danii, Austrii, Czechach, Holandii i w Wielkiej Brytanii (43-50%). Najmniejszy poziom konsumpcji występował w Turcji (7%) i od 13 do 15% w Grecji, Islandii, Norwegii i Portugalii (7). Większość badanej młodzieży gimnazjalnej rozpoczęła spożywanie alkoholu w wieku 11–12 i 13–14 lat (po 40%), w tym chłopcy wcześniej. Z badań wynika, iż wcześniej sięga po

alkohol młodzież zamieszkała na wsi. Po alkohol wcześniej sięgają chłopcy ze środowisk wiejskich, natomiast w środowiskach miejskich dziewczęta. Podobne wyniki uzyskał S. Zagórny badając zachowania zdrowotne wśród młodzieży wiejskiej, w których dominował wiek inicjacji równy 12–13 lat (55%). Poza tym stwierdził, że na wsi spożywanie alkoholu wcześniej rozpoczynają chłopcy (12). Zbliżone wyniki uzyskano w roku 2002 w badaniach HBSC, w których średnia wieku inicjacji alkoholowej była niższa w grupie chłopców (12,3 lata), niż w grupie dziewcząt (12,9 lat) (15). Natomiast badania HBSC z 2006 roku wykazały, iż wiek inicjacji alkoholowej uległ obniżeniu, szczególnie w grupie chłopców. Większość ankietowanej młodzieży 15 letniej rozpoczęło spożywanie alkoholu w wieku 11 lat i mniej, zarówno zamieszkałej na wsi, jak i w mieście. Wspomniany przedział wieku dotyczył szczególnie chłopców, natomiast większość dziewcząt po raz pierwszy sięgnęła po alkohol w wieku 14 lat. W obu środowiskach wcześniej po alkohol sięgali chłopcy (2).

Najczęstszym motywem sięgnięcia po alkohol po raz pierwszy była ciekawość (43,1%), zarówno wśród dziewcząt, jak i chłopców. Dodatkowo dziewczęta z miasta rozpoczynały spożywanie alkoholu z powodu problemów osobistych. Natomiast wśród obecnie pijących alkohol uczniów najczęściej występującym motywem spożywania alkoholu jest chęć zaimponowania kolegom, czy zwrócenia na siebie uwagi, zarówno na wsi, jak i w mieście oraz w grupie chłopców, natomiast w grupie dziewcząt dominowały problemy osobiste. Z kolei amerykańscy uczniowie spożywają alkohol, by czuć się pewnie w kontaktach z innymi, by być lepiej postrzeganym wśród rówieśników oraz uważają, że alkohol pomaga im w rozwiązywaniu problemów (16). Inne badania przeprowadzone w ostatnich latach wśród młodzieży 14–19 letniej w Irlandii wskazują, iż młodzież spożywa alkohol również z powodów osobistych, głównie z powodu problemów w domu oraz by rozładować stres (17). W badaniach S. Zagórnego, ankietowani odpowiadali najczęściej, iż spożywają alkohol, dlatego, że robią to ich rówieśnicy (52%). Innymi motywami picia wskazywanymi przez młodzież wiejską były chęć rozładowania stresu oraz zwrócenia na siebie uwagi, a także ciekawość związana z poczuciem dorosłości (12).

WNIOSKI

1. Występowanie analizowanych zachowań – palenia tytoniu i spożywania alkoholu – jest zjawiskiem powszechnym w środowisku badanej młodzieży gimnazjalnej.
2. Istnieją różnice w częstości występowania analizowanych zachowań – palenia tytoniu i spożywania alkoholu – między ucznia-
mi zamieszkałymi na wsi i w mieście. Częstość występowania badanych zachowań jest większa wśród uczniów mieszkających w mieście.
3. Czynnikiem w największym stopniu determinującym występowanie omawianych zachowań jest struktura rodziny, stwierdzono większą częstość występowania negatywnych zachowań wśród uczniów żyjących w rodzinach niepełnych.

PIŚMIENNICTWO:

1. Harwas-Napierała B., Trempała J. Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych. PWN, Warszawa 2004: 60-65.
2. Currie C, Gabhainn S., Godeau E. et al. Inequalities in young people's health: HBSC international report from the 2005/2006 Survey. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2008 (Health Policy for Children and Adolescents, No. 5)
3. Hublet A., De Bacquer D., Rauli V et al. Smoking trends among adolescents from 1990 to 2002 in ten European countries and Canada. BMC Public Health, 2006; 6: 280.
4. Wojnarowska B., Mazur J. Zachowania zdrowotne, zdrowie i postrzeganie szkoły przez młodzież w Polsce w 2002 roku. Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2002.
5. Ostaszewski K. Trendy w paleniu papierosów przez 15-letnią młodzież. Badania mokotowskie 1984-2000. Med. Wieku Rozw. 2003; 1(7): 105-120.
6. <http://www.wsse.gorzow.pl>
7. ESPAD Report 2007, <http://www.espad.org>
8. Bonomo Y., Proimos J. Substance misuse: alcohol, tobacco, inhalants, and other drugs. BMJ. 2005; 330: 777-780.
9. <http://www.euro.who.int>
10. Bobrowski K. Zdrowie psychiczne i zachowania ryzykowne 15-latków – badania mokotowskie. Alkoholizm i Narkomania 2006; 19(3): 225-242.
11. Youth Tabaco Surveillance-United States 2000, MMWR CDC Surveill Summ. 2001; 50:1-84.
12. Zagórny S. Zachowania zdrowotne uczącej się młodzieży wiejskiej. Ann UMCS Sect D 2005, Vol.15, Suppl.16: 364-368.
13. <http://www.hc-sc.gc.ca>
14. Okulicz-Kozaryn K., Borucka A. Zmiany w picciu alkoholu przez warszawskich nastolatków w latach 1984-2004. Alkoholizm i Narkomania 2006; 19(3): 243-258.
15. HBSC Report 2002, <http://www.hbsc.org>
16. *Why do adolescents drink. What are the risks and how can underage drinking be prevented?*, Alcohol Alert, 2006, No 67 <http://www.niaaa.nih.gov>
17. Palmer D, O'Reilly G. Young people alcohol and drugs, <http://www.euro.who.int>